

УДК 39+008J(=161.2)J:930.2(=411.21)»08/11»

КУЛЬТУРА І ПОБУТ ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ У АРАБСЬКИХ ДЖЕРЕЛАХ ІХ–ХІІ СТОЛІТЬ

Ірина МАРТИНЯК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича,
вул. Університетська, 1, ауд. 239, Львів, Україна, 79000,
тел.: (032) 239 47 04, e-mail: iryna_martyniak@ucu.edu.ua*

Досліджено матеріальну і духовну культуру та побут давніх українців. Опрацьовано фрагменти арабських джерел ІХ та ХІІ століть, що містять оригінальну інформацію про слов'ян, в основі якої є відомості східних купців та мандрівників.

Ключові слова: орієнталістика, арабські джерела, східні слов'яни, духовна та матеріальна культура.

Арабські письменники ІХ–ХІІ століть у своїх працях подають цікаву інформацію про культуру східних слов'ян, про їхні звичаї, традиції, ментальність, риси характеру, які були їм притаманні, і в яких умовах вони жили. З арабських середньовічних джерел дізнаємося зокрема й про походження слов'ян. Варто наголосити, що теми про слов'ян однаковою мірою близькі писемності арабською та перською мовами, окрім того були надзвичайно популярні у середньовічній східній писемності. Звідси маємо чимало різномірних переробок і переказів, дуже повчальних при порівняльно-текстовому аналізі.

Історія європейських досліджень арабських джерел сягає своїм корінням початків ХІХ століття, коли з'явилися дві праці з цієї галузі – праця данського вченого О. Расмуссена про арабську торгівлю зі Скандинавією та Руссю [16], а також переклад фрагменту студіаль-Мас'уді, який стосувався народів, що жили на північ від Кавказу, пера німецького орієнталіста М. Хабіхта [11]. Обидві праці, що вийшли у світ 1814 року, зініціювали слов'янознавчі дослідження, оперті на арабські джерела. Вже скоро, у 1823, році російський орієнталіст Х. Д. Френ зробив спробу вивчення повідомлень про русів, про хозарів та про народи Поволжя й опублікував уривок з реляції Ібн Фадлана, в якому йшлося про русів [9].

Ініціативу опрацювання арабських джерел підхопили французький орієнталіст Ф. Б. Шармуа, шведський дослідник А. д'Оссон, французький учений Ш. Дефремері та польський науковець Й. Лелевель. Їхні праці започаткували процес накопичення у Європейській орієнталістиці невідомої до того часу інформації арабських авторів доби раннього середньовіччя про територію і населення Східної Європи.

Велике значення для джерелознавчих праць має багатотомник *Vibliotheca Geographorum Arabicorum*, який опубліковано у 1870–1927 роках завдяки старанням голланд-

ського арабіста Міхаєля де Гюе. Він охоплює видання праць таких визначних арабських географів IX–X століть, як Ібн Русте, аль-Мукаддасі, Ібн аль-Факіга та Ібн Хордадбега. Вихід цієї праці зумовив значне розширення кола історичних джерел, які залучали до досліджень з історії Східної Європи доби раннього середньовіччя.

У 30-х роках минулого століття над арабськими згадками про слов'ян працював польський учений, випускник Львівського університету Т. Левицький. Він був автором низки статей з цієї тематики, в котрих багато інформації про матеріальну і духовну культуру слов'ян. Слов'яністичні зацікавлення Т. Левицького знайшли найповніше вираження в ініційованому 1956 року виданні «Арабських джерел до історії слов'янських країн», у якому було зібрано всі згадки з арабських праць на цю тему. Вийшли друком 4 томи цієї праці, при чому другий том складається з двох частин, а четвертий містить індекси до другого і третього томів. Зараз готується до друку п'ятий том, який повністю присвячений аль-Мас'уді.

Серед українських сходознавців арабськими джерелами IX–XII століть цікавилися такі видатні науковці, як В. Бейліс, А. Ковалівський, Т. Кезма, А. Кримський, В. Крюков, а також видатні історики та дослідники: М. Брайчевський, М. Грушевський, Я. Дашкевич, В. Огоновський, Я. Полотнюк, О. Прицак, В. Січинський, І. Шевченко. Українських учених цікавили передусім історичні обставини виникнення та існування поданих в арабських джерелах свідчень, визначення рівня їх достовірності, ідентифікація географічних назв й етнонімів, їх етимології, семантики, а також порівняння текстів перекладів з оригіналами.

Дослідники, які працюють над арабськими джерелами, умовно поділяють їх на три групи, відповідно до часу їх появи. Перша група представлена ранніми арабськими джерелами, які містять переважно компіляцію інформації зібраної у VIII столітті від єврейських та хорезмійських купців з відомостями, переказаними через грецьких авторів. До другої групи належать арабські джерела IX–XII століть, які містять переважно оригінальну інформацію, в основі якої є відомості східних купців та мандрівників, які спочатку побутовали в усній формі, а пізніше були записані, а подекуди й від початку були писемні. Третю групу арабських і перських джерел становлять праці, які з'явилися після XII століття, в епоху занепаду арабської літератури та науки. Вони переважно є компендіумами, компіляціями і переробками ранніх праць, оригінальні відомості трапляються в них зрідка.

У цій статті ми зосередимо увагу на другій групі, яка є найціннішою для дослідників-медієвістів. Розглянемо фрагменти праць тогочасних арабських мандрівників та купців, у яких ідеться про культуру і побут давніх українців, а саме: русів та східних слов'ян. З огляду на обмежений обсяг статті, розглянемо найпоширеніші теми, які знаходимо у різних авторів, що все-таки вказує на правдоподібність інформації, яка дійшла до нашого часу.

Якщо звертатися в арабських джерелах до слов'яно-руської тематики, то тут ми бачимо, що розповіді про слов'ян і русів є взаємопов'язаними, і це виражається в обов'язковому сусідстві двох згаданих тем у найрізноманітніших і складних компіляціях, у наявності перенесення відомостей про слов'ян у текст про русів і навпаки.

Арабські автори майже завжди відокремлювали русів від слов'ян [2] і коли писали про русів, мали на увазі східних слов'ян. Так Ібн Хордадбег уважав, що руси – рід слов'ян; в Ібн Фадлана руси – це східні слов'яни, а ще він постійно плував булгар зі слов'янами і русами; Якут натомість плував слов'ян з русами; аль-Мас'уді знав про слов'янське походження русів, тому не протиставляв їх, а дійшов висновку, що руси є слов'янами; Марвазі та невідомий автор географічного трактату 982 року «Худуд аль-алям» («Межі світу») розділяли русів та слов'ян, а автор «Анонімної реляції» русами вважав східних слов'ян; Абу Хамід описував слов'ян, які належали до східної групи, тобто руської. Варто зазначити, що арабські автори вживали на позначення слов'ян термін «сакаліба» (запозичений у візантійців) у подвійному значенні: для позначення слов'янських народів і для позначення європейських народів, які мали світлий колір шкіри. Тому дуже часто араби до слов'ян зачисляють, наприклад, німців. Щодо Ібрагіма ібн Якуба, якого цитував у своїй праці аль-Бекрі, то він вживав термін слов'яни у тому значенні, яке є єдиним і загальноприйнятим для нас [10, с. 55].

Зокрема тема холодного клімату та порятунку від нього повторюється з додаванням певних деталей у Ібн Русте, Марвазі, аль-Бекрі та трактаті «Худуд аль-алям». Арабські джерела передають, що слов'яни будують підземні конструкції, у яких рятуються взимку від сильного холоду. Ібн Русте у праці «Kitābal-a' lāqan-nafīsa» («Книга коштовних каменів»): *«У їх країні панує настільки сильний холод, що чоловіки викопують собі землянки, а дах роблять з дерева, ніби в церкві. Потім зверху кладуть землю. І живе там чоловік із сім'єю, маючи дрова і камені. Потім палять вогонь, поки не нагріється камінь і не з'явиться жар. А коли камінь добре розпечеться, то ллють воду, і від цього іде пара, і житло нагрівається так, що навіть знімають одяг. У цьому житлі вони залишаються до весни»* [25].

Цю ж тему розкриває аль-Бекрі у своїй «Kitābal-masālikwa 'l-mamālik» («Книга доріг та королівств»): *«І не мають вони купалень, але лаштують собі дім із дерева і затикають щільни його матеріалом, який утворюється на їх деревах і є подібним на зеленуватий водяний мох, і називають вони його удж. Це слугує їм замість смоли для їх кораблів. Потім вони роблять вогнище із каменів в одному з кутів цього дому і на самому верху навпроти вогнища відкривають вікно для виходу диму. Коли ж вогонь розжариться, вони закривають це вікно і зачиняють двері дому – а в ньому є резервуари для води – поливають цією водою розжарене вогнище і піднімається тоді пара. І в руці кожного з них в'язка сухих гілок, якою вони приводять в рух повітря і притягують його до себе. І тоді відкриваються їх пори і виділяється зайве з тіл і течуть від них ріки. І не залишаються на жодному з них сліди висипки чи загноєння. І вони називають цей дім аль-атба»* [19].

У аль-Бекрі тема холодного клімату подана паралельно з описом лазні. Хоча у самого аль-Бекрі є запис, що все це повідомлення належить мандрівникові у західнослов'янській країні Ібрагіму ібн Якубу, сумніву в оригінальності наведеного тексту майже нема. Для продовження теми наводимо наступний фрагмент, взятий у цього ж автора: *«І сіють вони у дві пори року: влітку і навесні, і двічі збирають жнива. Більша частина їх посівів складається з проса. Холод у них здоровий, навіть якщо дуже сильний, а спека для них згубна»* [19].

Найповніший і найдетальніший варіант цієї теми зберігся у працях Ібн Русте і Гардізі. Текст Ібн Русте такий: *«Найбільше вирощують просо і в дні жнив збирають зерно у ківші, а потім підкидають до неба і кажуть: О Боже, Ти, який давав нам їжу для існування, подай нам тепер її вдосталь»* [25]. Д. А. Хвольсон при виданні Ібн Русте порівнював молитву слов'ян з молитвою русів Ібн Фадлана [7, с. 133], але спільним для цих двох молитов є лише звертання до бога; зміст молитви русів у Ібн Фадлана – це заклик до божества дати успіх у торгових справах. Ібн Русте, говорячи про русів, та наслідуючи «Анонімну реляцію», стверджував, що вони є поганями, які однак вірять у Бога-творця, котрому приносять у жертву тварин та людей, вбитих через удушання. Таким жертвоприношенням займаються знахарі чи чарівниці, які виконують функцію капеланів, і думку яких поважають навіть руські князі [13, с. 336]. Аналізуючи цей уривок, К. Мошинський писав: «Не завжди в таких випадках можна говорити про принесення жертви божествам. Цей фрагмент може бути лише ілюстрацією до відповідного жесту, який своєю магичною силою має привести до гарного урожаю» [15, с. 255]. Тут варто провести паралель з інформацією, яку подав Філарет Колесса у своєму огляді українсько-руської народної поезії. Видатний фольклорист згадував про відгомін давніх обрядів у обжинкових піснях, у яких селяни величають богів і дякують їм за те, що ті дали урожай і допомогли щасливо зібрати з поля [5, с. 181].

В Ібн Русте знаходимо найдавніші дані на підтвердження сільського господарства у слов'ян. Тут йдеться лише про східних і західних. Спочатку автор помилився, коли говорив, що *«Слов'яни не мають ні виноградників, ні пасовищ»* [25], бо пізніше сам таки стверджував, що вони сіють просо. Якщо говорити про виноградну лозу, то ця інформація дуже навіть правдоподібна з огляду на кліматичний пояс. До речі, згадка про це свідчить, що автор знав і про південних слов'ян, які мали виноградники: *«Виноградників у них немає і немає засіяних полів. Є у них хатинки для бджіл, зроблені з дерева. Багато там меду, так що із одного вулика виходить 50, 60 чи 100 маннів меду»* [25].

Уривок Ібн Русте, який стосується бджільництва, є, на наш погляд, одним із безцінних свідчень іноземців про заняття місцевого слов'янського населення у глибоку давнину. Як це зазвичай буває зі старими текстами, які зберігають у своєму складі іноземну малозрозумілу термінологію, текст Ібн Русте унікальний. Найближчий до нього паралельний текст Гардізі сильно спростив цю тему, перекрутивши незрозумілі слова або замінивши їх зрозумілими для читача свого часу виразами.

Особливості тексту Ібн Русте пояснюють досить прозоро і малу збереженість теми у повному її варіанті; наступні компіляції ліквідували цінну для нас термінологію, залишивши лише структуру. Так у «Худуд аль-алаям»: *«Винограду немає, але меду дуже багато»* [22]; Марвазі: *«...і немає у них винограду, і у них багато меду»* [26].

Як ми вже згадали, розповіді про хмільний напій у слов'ян є логічним продовженням теми, присвяченої бджільництву, однак у більшості відомих нам текстів обидві теми відділені одна від одної проміжними темами. Текст Ібн Русте, який слідує за описом слов'янських музичних інструментів, такий: *«Хмільний напій виготовляють із меду»* [25]. У Гардізі ми знаходимо два уривки на одну тему. Перший уривок, як у Ібн Русте, слідує після опису музичних інструментів у слов'ян: *«І пиття їх із меду»* [18].

Другий уривок відділений від першого значною кількістю тем і є останнім у розділі, присвяченому слов'янам.

«Худуд аль-алаям» на відміну від Ібн Русте і Гардізі, з'єднує текст про слов'янське бджільництво з текстом про приготування вина з меду: «Вони роблять хмільний напій і все, що подібне на нього, із меду; глеків для їх хмільного напою – з дерева; є люди, які щорічно роблять до ста глеків хмільного напою» [22]. Аль Бекрі подав текст теми вслід за описом музичних інструментів слов'ян. Текст Аль Бекрі такий: «Напої ж їх і хмільні напої виготовляються з меду» [19]. У Марвазі повідомлення про приготування слов'янами хмільних напоїв передуює опису музичних інструментів: «Вино їх з меду» [26]. Ібн Фадлан: «Коли ми поїли, він велів принести напиток з меду, який вони називають суджу» [23]. «...і немає у них винограду, і у них багато меду», – Марвазі [26].

В Ібн Русте натрапляємо на інформацію про розведення свиней, запозичену з першоджерела. Знову ж таки цю інформацію приписують східним і західним слов'янам. Без сумніву, автор вражений цим фактом, бо сам як мусульманин не міг вживати свинини. У свинарстві правовірний мусульманин не міг не бачити чогось негожого. Це упередження досить чітко простежується у варіанті Ібн Русте: «І насе цей народ свиней так, ніби овець» [25]. У Гардізі знаходимо: «І розводять вони свиней і мають вони стада свиней, так само, як ми маємо отари овець» [18]. Інша тварина, про яку згадав Ібн Русте у фрагменті про слов'ян, – це кінь. З попередніх арабських праць дізнаємося, що всі коні належали князеві, а дружина князя отримувала коней лише в час війни. Ібн Русте згадав також звичай пиття королем кобилячого молока. Оскільки такий звичай був притаманний турецько-монгольським народам, ставимо під сумнів, що автор мав на увазі тут саме східних слов'ян.

Аль-Бекрі: «У слов'ян мало в'ючних тварин, коней; вони носять сорочки і одягають на ноги сап'янові чоботи; їх озброєння: спис, щит, піки, меч, кольчуга...» [19].

Тут ми бачимо як автор з опису тварин перейшов на опис одягу та зброї. Щодо звичаю носіння шароварів серед русів, то ми знаходимо інформацію у Ібн Русте, який з усієї теми про одяг зберіг лише опис шароварів: «Шаровари носять вони широкі: сто ліктів матерії іде на кожні. Одягаючи такі шаровари, вони призбирують їх біля колін і перев'язують» [25]. Гардізі подав більш розлогий варіант: «Шаровари у них близько сотні ліктів; коли одягають, натягують до колін і там зав'язують; у них верхній одяг, вони носять шапки» [18]. Автор «Худуд аль-алаям» зберігає близький до Ібн Русте та Гардізі опис шароварів русів, але подав значне доповнення: «Приблизно зі ста гязів полотна вони шують одну штанину, надягають, обмотуючи навколо коліна; вони мають звичай носити шерстяні шапки, хвіст з яких звисає по потилиці» [22]. Польська дослідниця Уршула Левицька-Расвська вважає, що руси, а перед ними ще слов'яни запозичили шаровари разом із їх назвою у народів іранських [12, с. 136].

Неможливо не відзначити опис Ібн Фадланом заупокійного одягу знатного руса. Поряд із шароварами у цьому описі згадується також «соболева шапка з парчі» [23], а ще у «Худуд аль-алаям» і Гардізі: «у слов'ян і русів одяг з льону» [22].

На продовження інформації про одяг, наведемо теж дві майже ідентичні цитати, які теж паралельно з темою про одяг дають інформацію про звичай носіння бороди.

Аль-Істахрі: *«Частина з них голить бороди, а частина закручує їх як кінські гриви. Їх одяг – короткі свити, а одяг хазар, булгар і печенігів – довгі свити»* [20]. Ібн Хаукаль: *«Деякі з русів голять бороду, а інші завивають її, подібно до кінської гриви, і фарбують. Одяг їхній – малі свити, одяг же хозарів і булгарів – довгі свити»* [24]. В енциклопедії «Славянские древности» знаходимо підтвердження, що тут інформація стосується східних слов'ян, оскільки серед південних та західних слов'ян звичай носити бороду не був поширений [8, с. 229].

Варта уваги теж інформація, яку записав Абу Хамід, про те, що слов'янські дівчата мали непокриті голови [17]. Ця інформація повністю узгоджується з іншими джерельними даними, а також з тим, що знаємо завдяки етнографічним дослідженням про одяг жінок у різних околицях слов'янщини. Не покривали голови передусім українські та білоруські дівчата. Так само у багатьох околицях Польщі, Словаччини і Болгарії є звичай чи традиція не покривати дівчатам голови, що є зовнішньою ознакою невинності. Коли чоловік накривав голову своєї обраниці хустиною, це був прастарий шлюбний обряд у слов'ян. Як це показано у слов'янському фольклорі, цей акт був одним із перших етапів весілля, після сватання, угоди з її батьками і заручинами. Цей звичай донедавна практикували українці, білоруси, балканські серби і булгари. Певні його залишки також існували у чехів і поляків. Обрядове покривання голови нареченої хусткою після вінчання наявне у всіх слов'янських народів. Арабський географ аль-Казвіні, який жив у XIII столітті, писав: *«Дівчата у слов'ян ходять з непокритою головою, так що кожен може їх бачити; хто відчуває нахил до котроїсь із них, той накидає їй покривало на голову і вона беззаперечно стає його дружиною»* [6, с. 158].

Багато письменників того часу говорять про тенденцію давніх слов'ян до танців, співів та музики. Таку детальну інформацію про музичні інструменти подав нам лише Ібн Русте. Інший автор, до прикладу Ібн Фадлан, згадував лише про арфу. Без сумніву, слов'яни грали на різних музичних інструментах. Як доказ цього маємо згадку Ібн Русте: *«І у них є різні лютні, гусли і дудки. Їх дудки довжиною у два лікті, а їх лютня – восьмиструнна»* [25].

І хоча у перекладі з французької, іспанської, італійської та ще деяких європейських мов слово тамбур означає барабан, то на Сході позначало і означає у наш час лише струнний інструмент, рід мандоліни. Зважаючи на ці особливості, Д. А. Хвольсон ідентифікував термін «тамбур» з руськими гусями [7, с. 31]. Автор «Худуд аль-алаям» коротко зазначив, додаючи від себе лише зауваження про оригінальність слов'янських музичних інструментів: *«У них є струнні інструменти, на яких грають і яких немає у мусульман»* [22]. Марвазі подав відмінний від усіх наведених вище опис лютні: *«У них є сопілка, довжина якої два лікті, і лютня їх плоска, і у неї вісім струн, і немає у неї бунджука, тоді коли кілки рівні»* [26].

У аль-Бекрі: *«І у них є різні струнні і духові інструменти: є у них духовий інструмент, довжина якого більша ніж два лікті і струнний, на якому вісім струн. Внутрішня сторона його пласка, а не випукла»* [19].

Інформацію про музичні інструменти та хмільні напої аль-Бекрі запозичив у Ібн Русте [1, с. 55]. Серед давніх інструментів, що побутували на Україні, були

люття та кобза. Обидва вони походили від уда – старовинного арабського струнного щипкового інструмента. Відомо, що гусла, які належать до найдавніших музичних інструментів, побутували на території України в часи Київської Русі і були одним із найбільш відомих, найпоширеніших і найулюбленіших інструментів. Найбільше згадок про них в літературних джерелах і народному епосі. Навіть у дослідників, які спеціально займаються впливом на аль-Бекрі праці Ібрагіма ібн Якуба, який мандрував у західнослов'янські країни, не викликає сумнівів те, що у цьому фрагменті йдеться про музичні інструменти саме східних слов'ян.

Фрагменти, які ми розглянули у нашій статті, далеко не вичерпують усього розмаїття тем арабських авторів, які вони співвідносять зі східними слов'янами і русами. Перевага наведених нами цитат у тому, що вони не були поодинокими, а знаходили своє підтвердження в інших тогочасних арабських авторів та інших доступних джерелах. Завдяки працям арабських авторів IX–XII століть ми можемо простежити тяглість нашої культури, традицій та побуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вестберг Ф. О.* Комментарий на записку Ибрагима ибн-Якуба о славянах / Ф. О. Вестберг. – Санкт-Петербург, 1903. – 156 с.
2. Древняя Русь в свете зарубежных источников : хрестоматія в 5 т. Т. 3 / Т. Н. Джаксон, И. Г. Коноваловой и А. В. Подосинова. – Москва : Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. – 264 с.
3. *Заходер Б. Н.* Каспийский свод сведений о Восточной Европе : в 2 т. Т. 2 / Б. Н. Заходер. – Москва : Изд-во восточной литературы, 1967. – 213 с.
4. *Калинина Т. М.* Сведения ранних ученых Арабского халифата. Тексты, перевод, комментарий / Т. М. Калинина. – Москва, 1988. – 311 с.
5. *Колесса Ф.* Огляд українсько-руської народної поезії. Львів, 1905 [перевидання] / Ф. Колесса // Вісник Львівського університету. – Львів, 2009. – С. 165–272. – Серія філологічна; вип. 47.
6. *Сумцов Н. Ф.* О свадебных обрядах, преимущественно русских / Н. Ф. Сумцов. – Харьков, 1881. – 209 с.
7. *Хвольсон Д. А.* Известия о хазарах, буртасах, болгарях, мадьярах, славянах и руссах Абу-Али Ахмеда бен Омар Ибн Даста / Д. А. Хвольсон. – Санкт-Петербург, 1869. – 214 с.
8. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. Т. 1 / [ред. Н. И. Толстой]. Т. 1. – Москва, 1995. – 488 с.
9. *Frähn C. M.* Ibn Fodlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit / C. M. Frähn. – Petersburg, 1823.
10. *Kowalski T.* Relacja Ibrahīma ibn Ja'kuba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekrīego / T. Kowalski. – Kraków, 1946.
11. *Klaproth A.* Beschreibung der russischen Provinzen zwischen dem Kaspischen und Schwarzen Meere / A. Klaproth. – Berlin, 1814.
12. *Lewicka-Rajewska U.* Arabskie opisanie Słowian. Źródła do dziejów średniowiecznej kultury / U. Lewicka-Rajewska. – Wrocław : PTL, 2004. – 263 s.
13. *Lewicki T.* Pisarze arabscy IX–XIII w. o wierzeniach religijnych wczesnośredniowiecznych słowian / T. Lewicki // Łódzkie studia etnograficzne. – Łódź, 1967. – T. 9.

14. *Lewicki T. Źródła arabskie do dziejów słowiańszczyzny* / T. Lewicki. – Wrocław : Warszawa : Kraków : Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1956. – T. 2. – 153 s.
15. *Moszyński K. Kultura ludowa Słowian. Cz. II. Kultura duchowa* / K. Moszyński. – Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1934. – 420 s.
16. *Rasmussen O. Om Arabernes og Persernes Bekiendtskab og Handel i Middelalderen med Rusland og Skandinavien* / O. Rasmussen // *Molbech's Athene* 2, København. – 1814. – S. 177–225.
17. *Abū Hāmid, Tuhfatal-albāb = Abū Hāmid, LeTuhfatal-albābdeAbū Hāmidal-Andalusī al-Garnāfī édité d'aprsles Mssdela Bibliothèque Nationaleetles Msd'Algerpar G. Ferrand.* – Paris, 1925.
18. *Abu Sa'īd Gardēzī, Zayn al-Akhhār.* – Cairo, 2006.
19. *Al-Bakrī, Abū 'Ubayd, Al-Masālikwa-al-mamālik*, editionby 'Abdar-RahmanḤajjī, Dāral-Iršād. – Bayrūt, 1968.
20. *Al-Iṣṭahrī, Al-Masālikwaal-mamālik*, editedbyMuḥammad Ḡābir 'Abdal-Ḥīnī, Wizāratat-Taqaḡawa-al-Iršād, Dāral-Qalam. – Cairo, 1961.
21. *Al-Mas 'ūdī, Abū al-Ḥasan Murūdż adh-dhahab*, editedby Muḥammad Muḥyiad-Dīn 'Abdal-Ḥamīd, vol. I, II, III, IV. Dārar-Ragā.– Al-Qāhira, 1938.
22. *Ḥudūdal-'ālam = Ḥudūdal-'ālam. "The Regions of the World". A Persian Geography 372 A. H. – 982 A.D., translated and explained by V. Minorsky.* – London, 1937.
23. *Ibn Faḡlān, Aḡmad Ibn al-'Abbās Ibn Rāšid Ibn Hammād*, *Risālat Ibn Faḡlān*, edited by Sāmī ad-Dahhān, Maṭbū'āt al-Maḡma' al-'Arabī. – Dimašq, 1959.
24. *Ibn Ḥawqal Abū al-Qāsim, Ṣurat al-Arḡ*, edited by J. H. Kremers, second edition, vol. I, II, E. J. Brill. – Leyden, 1938.
25. *Ibn Rosteh, 'Alī Ahmad Ibn 'Umar*, *Kitāb al-a'laq an-naḡisa*, Edited by M. J. De Goeje. E. J. Brill. BGA. – Leyden, 1892.
26. *Sharaf al-Zamān Ṭāhir al-Marvazī, Kitāb Ṭabā'i' al-Ḥayawān*, Qatar Digital Library: http://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100044786606.0x000002

*Стаття: надійшла до редакції 31.03.2017
прийнята до друку 15.05.2017*

CULTURE AND THE WAY OF LIFE OF ANCIENT UKRAINIANS IN ARABIC SOURCES OF THE IX–XII CENTURIES

Iryna MARTYNYAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Oriental Studies,
1, Universytetska St., room 239, Lviv, Ukraine, 79000,
tel. (032) 239 47 04, e-mail: iryna_martynyak@ucu.edu.ua*

This study is based on selected fragments of works of Arabic authors from the IX–XII centuries. The main aim of this study is to present through mediaeval written sources the Arabic-Muslim contribution to the ethnology of ancient Ukrainians and, particularly, to the knowledge of their culture and the way of life.

Arab writers, who lived between the IX–XII centuries, left us a lot of valuable information about the geography, history and material culture of the Slavic peoples. The fragments of

the Arabic sources of the IX and XII centuries, which contain original information about the Slavs, based on the information of eastern merchants and travelers. We reviewed fragments of the works of that time Arab travelers and merchants, which talked about the culture and life of ancient Ukrainians, namely, Rus and the Eastern Slavs.

This information is scattered through various Arab writings of the IX–XII centuries. Mainly, these are the quotations from the original data in the works of the later authors.

To conclude, the value of the Arabic materials, due to their antiquity and diversity of subjects and despite their weak points, is undeniable. Arabic mediaeval literature could be used to study of the way of life, traditions and cultural history of ancient Ukrainians.

Keywords: Oriental studies, Arabic sources, Eastern Slavs, spiritual and material culture.